

в трансформаційний період, а також кризові явища, аналіз яких необхідний для розвитку перших та пом'якшення наслідків останніх процесів.

Література:

1. Зубаревич Н.В. Социальное развитие регионов России: проблемы и тенденции переходного периода. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
2. Закарпаття 2002: статистичний щорічник / за ред. Ільтьо І.В. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2003. – 572 с.
3. Національний склад населення та його мовні ознаки: за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року: статистичний щорічник / Під ред. І.В. Ільтьо. – Ужгород: ЗОУС, 2003. – 87 с.
4. Ілько І.В., Токар П.В. Стан і тенденції розвитку міжетнічних відносин на Закарпатті: соціологічний зріз / Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення. – Ужгород, 2001. – С. 7-40.

Summary:

G. Anisimova, L. Shabashova. ETHNO-SOCIAL DEVELOPMENT OF REGION: THE CASE OF TRANS-CARPATHIAN REGION

The definition of the “ethno-social development” is submitted. The main indicators of ethno-social development in Transcarpathian region are considered on the base of official statistical data. The ethnic groups are analysed by such indicators: wealth standard, age structure and life expectancy, educational level, indicator of ethnolinguistic conformity.

УДК 911.3

Іван ПУШКАР

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ АПК В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Агропромисловий комплекс (АПК) – важлива складова сфера господарського комплексу будь-якого регіону України, яка займає провідне місце у формуванні внутрішнього ринку держави та її експортного потенціалу. Тому вивчення його потенціальних можливостей, структури та територіальної організації в сучасних умовах має значне теоретичне і прикладне значення. Дослідження АПК як міжгалузевого комплексу почалося ще в 60-х роках ХХ століття економіко-географами та економістами СРСР та соціалістичних країн. Вчені розробили основні наукові засади агропромислової інтеграції, дослідити її роль у формуванні АПК, розкрили його структуру і основні форми територіальної організації. Проте здобуття Україною незалежності і трансформаційні процеси в економіці обумовили певні зміни у функціонуванні АПК. Слід зазначити, що вони не ліквідували його як наукову категорію, яка відображає об'єктивні процеси виробництва і промислової переробки сільськогосподарської продукції (сировини) відповідно до потреб ринку, а поглибили її зміст стосовно нових реалій економічного, територіального, правового та технологічного характеру. Більше того дальший розвиток АПК повинен бути настільки системним, що зможе задовольнити проблеми підвищення його ефективності в нових умовах господарювання.

Вирішення цих проблем потребує розробки теоретичних, методичних та прикладних питань сучасних процесів агропромислових поєднань в регіонах, які б базувались на нових підходах, закладених в реформуванні сільського господарства і переробної промисловості, приватизації земельних угідь, основних фондів, виникнення нових типів сільськогосподарських підприємств, підприємств по переробці їх продукції, обслуговування агропромислового процесу, тощо. У першу чергу, в такій ситуації повинен бути детально обґрунтований об'єкт дослідження – регіональний АПК. У науковій літературі суспільно-географічного напрямку нема чіткості у визначенні понять „регіональний АПК”, „регіон”, „регіональні ресурси”, „регіональна політика” тощо, які не вказують до яких територій вони відносяться. В одній із статей нами була зроблена спроба розкрити своє бачення змісту поняття „регіон” і відповідно похідних понять від нього [5].

Як правило, в суспільно-географічних дослідженнях дуже часто використовується територія адміністративних областей як регіон наукового пошуку. Таким регіонам цілком виправдано присвячені дисертаційні роботи, бо статистичні дані стосуються в основному цих територіальних одиниць, в області є органи управління, які спрямовують її соціально-економічний розвиток і є більше можливостей впроваджувати результати дослідження. Крім того адміністративні області є тими об'єктами суспільно-географічних досліджень, на яких апробуються комплексні програми розвитку економіки і соціальної сфери та регіональна політика держави. В зв'язку з цим, сучасна суспільна практика вимагає кардинальних змін у ставленні наукової громадськості України до

регіональних досліджень. Послаблення управління з боку центральних органів влади, необхідність максимального використання резервів областей та інших регіонів, спричиняє особливу актуальність регіональних досліджень агропромислових формувань. У кожній області в процесі роздержавлення і приватизації сільського господарства і переробної промисловості враховувались її специфічні особливості, пов'язані з демографічною ситуацією, природно-ресурсним потенціалом, спеціалізацією сільського господарства, участю в територіальному поділі праці, привабливістю інвестицій, можливостями фінансово-кредитної системи держави тощо.

На нашу думку, підвищення ефективності функціонування регіонального АПК у великій мірі залежить від науково обґрунтованої структури і зв'язків між структурними елементами. Найбільш повно розробив структуру АПК М.Д. Пістун. Він виділив в АПК шість сфер: перша – галузі рослинництва і тваринництва; друга – машинобудівні галузі і виробництво матеріальних обігових засобів; третя – харчова і окремі галузі легкої промисловості; четверта – виробнича інфраструктура; п'ята – соціальна інфраструктура села; шоста сфера – науково-прикладні дослідження та проектування. Окремо виділено систему матеріального постачання і підготовку кадрів. Вказана схема структури є детальна, але вона відображає ті відносини, які існували в радянський період. В сучасний період функціонування АПК вимагає більш розгорнутої структури, яка б виключала інвестиційну і фінансово-кредитну систему (сферу), екологічну, маркетингову тощо, тобто наближену до теперішніх і перспективних напрямків його розвитку.

Особливо слід відзначити різні типи зв'язків, які виникли між різними елементами структури. При централізованій системі управління адміністративно закріплювалися сировинні зони за кожним переробним підприємством, і це гарантувало йому стабільність у забезпеченні сировиною. В перехідний період до ринку цю функцію виконують посередники – комерційні структури, які заготовляють сировину в сільській місцевості за низькими цінами і реалізують її переробним підприємствам з надбавкою 10-15% від заготівельної ціни. Тому в державі і в регіонах необхідно скоротити кількість посередницьких структур і здійснювати прямі сировинні зв'язки на основі договорів. Ще більш актуальними є виробничо-територіальні зв'язки між суб'єктами аграрної діяльності. В результаті приватизації виникли різні типи сільськогосподарських підприємств: особисті приватні господарства селян, фермерські, господарські товариства, приватно-орендні сільськогосподарські кооперативи, акціонерні товариства та інші. Кількість підприємств, які входять до того чи іншого типу є різною. Наприклад, в Тернопільській області на початок 2003 р. було 736,1 тис. землекористувачів в особистих селянських господарствах, 830 фермерських підприємств, 1401 недержавне сільськогосподарське підприємство. Вони володіють 1018,7 тис. га сільськогосподарських угідь в тому числі понад 80% орних земель. Всі господарства виробляють різноманітну продукцію, але підприємства з крупним землекористуванням орієнтуються на внутрішній і зовнішній ринок, а особисті господарства населення на локальні ринки. Перші підпорядковані попиту на крупні партії товару (зерна, цукрових буряків, олійних культур); особисті господарства населення (овочі, ягоди, фрукти, молоко, яйця, м'ясо і ін.). Між всіма господарствами, які складають компонентну структуру сільськогосподарської ланки регіонального АПК, поки що нема територіально-виробничих зв'язків, які б об'єднували всі типи підприємств в єдину цілісну виробничо-територіальну систему.

Основою такого об'єднання повинні бути обслуговуючі підприємства, які б на високому науковому рівні надавали послуги технічного, агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарного, маркетингового характеру. Поки що таких підприємств мало і вони часто не повністю виконують свої функції.

В переробній ланці значно розширились масштаби переробки підприємств на сучасній технологічній основі. Вони мають глибоку спеціалізацію по переробці м'яса, молока, овочів, ягід, володіють власними магазинами і за договорами забезпечують торгові підприємства необхідною продукцією. В Тернопільській області нараховують 128 малих підприємств, які виробляють ковбаси, копченості, хлібець, консерви. До таких підприємств слід віднести Копичинецьке, Петриківське, Скала-Подільське, Теревовлянське та інші малі підприємства з переробки м'яса, Зборівське, Кременецьке по виробництву тваринного масла. Крупні переробні підприємства, які були споруджені ще в радянський період працюють з великими перервами, пов'язаними з переходами від одного до іншого власника (Тернопільський і Чортківський м'ясокомбінати). Такі тенденції характерні для переробної ланки більшості регіональних АПК України.

Для вирішення перелічених проблем необхідно залучити надійних інвесторів, а головне – інвестувати як сільськогосподарські, так і переробні підприємства коштами фізичних осіб, державного і місцевого бюджетів. Як свідчать дані в 2003 р. в сільському, лісовому господарстві і

мисливстві Тернопільської області було освоєно інвестицій в основний капітал на суму 20,6 тис. грн. або 7,5% до загального обсягу, а в обробну промисловість 51,1 тис. грн. (18,7%). З державного бюджету на розвиток АПК було виділено 30 млн. грн., які витрачено таким чином: на здешевлення кредитів – 7,8 млн. грн., компенсацію за посіяні озимі – 8,8 млн. грн., часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки – 0,8 млн. грн., селекцію в тваринництві – 0,8 млн. грн., селекцію в рослинництві – 965 тис. грн., дотації на виробництво продукції тваринництва – 7,8 млн. грн. Якщо розрахувати обсяги коштів на 1 га ріллі, що в області припадає 34,0 тис. грн. при середній по Україні – 36,5 тис. грн. За підрахунками вчених і керівників державних відомств переважна більшість регіонів цілком здатна самостійно забезпечити себе основними видами продовольчої сировини. Отже, безпосередня підтримка аграрних підприємств регіону, акцент на ту чи іншу сільськогосподарську галузь для повнішого задоволення потреб населення – завдання регіональних бюджетів. В Тернопільській області на 1 листопада 2003 р. з місцевого бюджету не було виділено жодних коштів на розвиток АПК, хоч було фактично профінансовано 315 тис. грн.

Другим важливим напрямом розвитку АПК є інноваційна діяльність. Під нею згідно із Законом України „Про інноваційну діяльність” розуміють „новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, і (або) соціальної сфери”. Логічно інноваційний процес започатковується інноваційною ідеєю вирішення певного проблемного питання функціонування регіонального АПК. В сучасних умовах інновації необхідні для територіальної організації АПК і підвищення його ефективності. В першу чергу – це створення і впровадження на новій технологічній основі високоефективних сортів сільськогосподарських культур та нових високопродуктивних порід тварин; застосування ґрунтозахисних систем землеробства, використання альтернативних джерел енергії у сільській місцевості, технологій виробництва екологічно чистої продукції, моделей економічних відносин та інформаційних систем. Для розробки таких ідей особлива увага держави повинна бути звернена на зміцнення і поліпшення інституційного забезпечення державної інноваційної політики в аграрному секторі економіки шляхом удосконалення систем стандартизації та сертифікації за європейськими зразками.

Література:

1. Закон України „Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року. № 40-IV// Урядовий кур’єр. – 2002, липень.
2. Каблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання// Економіка АПК. – 2004. – №6.
3. Паламарчук М. Регіональні дослідження: завдання і наукові підходи// Регіональна економіка. – 1996. – №1.
4. Пістун М.Д., Гуцало В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів. – К.: Либідь, 1997.
5. Пушкар І.М. Поняття „регіон” в суспільно-географічних дослідженнях// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. – 2002. – №2.
6. Статистичний збірник Тернопільської області за 2003 р. – Тернопіль, 2004.

Summary:

It is considered publicly – geographical approaches to research of regional agroindustrial complexes in a transitional period to the market relations. The necessity of development of modern component structure of agroindustrial complex is grounded, transition on innovative processes and investments of agroindustrial complex.